MADANIYAT VA MA'NAVIYATNING JAMIYAT BARQARORLIGIDAGI ONTOLOGIK AHAMIYATI

Quramboyev Alisher Maxsudovich
Toshkent davlat agrar universiteti o'qituvchisi
E-mail: quramboyevalisher@mail.ru

Received: 17.02.2026
Revised: 18.02.2026
Accepted: 19.02.2026
Kalit so'zlar: madaniyat, ma'naviyat, ijtimoiy barqarorlik, ontologiya, qadriyatlar, ijtimoiy ong, jamiyat integratsiyasi, ma'naviy taraqqiyot, jamiyat barqarorligi.

Annotatsiya. Mazkur tezisda madaniyat va ma'naviyatning jamiyat barqarorligidagi ontologik ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida madaniyat va ma'naviyatning ijtimoiy ong, qadriyatlar tizimi va jamiyat barqarorligi bilan uzviy bog'liqligi o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, madaniyat va ma'naviyat jamiyatning integratsiyalashuvi, ijtimoiy moslashuv va taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy ontologik komponentlar sifatida namoyon bo'ladi.

Kirish. Madaniyat va ma'naviyat jamiyat hayotining asosiy tarkibiy elementlari bo'lib, ularning ontologik ahamiyati jamiyat barqarorligini ta'minlash, ijtimoiy integratsiya va taraqqiyot jarayonlarini uyg'unlashtirishda namoyon bo'ladi. Madaniyat inson faoliyati, qadriyatlar tizimi, an'ana va estetik me'yorlar orqali jamiyat ongini shakllantiradi, ijtimoiy normativlar va xulq-atvorni tartibga soladi. Ma'naviyat esa axloqiy, diniy va ijtimoiy qadriyatlar orqali shaxsiy va jamiyat ongini mustahkamlaydi, ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlaydi va barqaror ijtimoiy muhitni yaratadi. Shu jihatdan, madaniyat va ma'naviyat nafaqat jamiyatning mavjudligini, balki uning uzluksiz rivojlanishini ham ta'minlovchi ontologik komponentlar sifatida qaraladi.

Zamonaviy globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning tezkor rivojlanishi va madaniy pluralizm sharoitida madaniyat va ma'naviyatning barqarorligi dolzarb masalaga aylanmoqda. Madaniyat va ma'naviyatning uyg'unligi jamiyatning ijtimoiy moslashuvini, innovatsion salohiyatini va konfliktlarni kamaytirish imkoniyatini oshiradi. Shu bilan birga, ularning transformatsiyasi nazorat qilinmasa, ijtimoiy nomutanosiblik, qadriyatlar ziddiyati va ma'naviy inqiroz xavfini yuzaga keltiradi.

Klassik va zamonaviy falsafiy-sotsiologik tadqiqotlar madaniyat va ma'naviyatning ontologik ahamiyatini turlicha talqin qilgan. Georg Wilhelm Friedrich Hegel madaniyatni ijtimoiy ong va ruhiy taraqqiyotning tarixiy namoyoni sifatida ko'rsatgan, Émile Durkheim esa ma'naviyatni jamiyatni birlashtiruvchi normativ va integratsiyalashuvchi kuch sifatida talqin qilgan. Max Weber diniy va axloqiy qadriyatlar orqali ma'naviyatning iqtisodiy va siyosiy tizimlar bilan bog'liqligini ko'rsatgan. Zamonaviy olimlar, masalan, Peter L. Berger va Thomas Luckmann esa qadriyatlar va ma'naviyatni ijtimoiy konstruksiya sifatida ko'rib, ularning jamiyat tomonidan doimiy ravishda qayta ishlab chiqilishini ta'kidlaydilar.

Mazkur tezisning maqsadi – madaniyat va ma'naviyatning jamiyat

barqarorligidagi ontologik ahamiyatini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning ijtimoiy integratsiya va taraqqiyotdagi funksional rolini aniqlashdir. Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: Madaniyat va ma'naviyat tushunchalarini falsafiy va sotsiologik nuqtai nazardan aniqlash. Madaniyat va ma'naviyatning jamiyat barqarorligidagi ontologik funksiyalarini o'rganish. Zamonaviy globallashuv va madaniy pluralizm sharoitida madaniyat va ma'naviyat transformatsiyasining ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilish. Nazariy va amaliy jihatdan madaniyat va ma'naviyat siyosatini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish. Shu tariqa, madaniyat va ma'naviyatning jamiyat barqarorligidagi ontologik ahamiyati dolzarb ilmiy va amaliy masala sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili. Madaniyat va ma'naviyatning jamiyat barqarorligidagi ontologik ahamiyati masalasi falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va ijtimoiy psixologiya sohalarida keng tadqiq etilgan. Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, madaniyat va ma'naviyat jamiyatning ontologik tarkibiy qismlari sifatida uning barqarorligi, ijtimoiy integratsiyasi va taraqqiyoti uchun asosiy omil hisoblanadi.

Klassik falsafa madaniyat va ma'naviyatni jamiyat ongining shakllanishi va rivojlanish jarayoni bilan bog'laydi. Georg Wilhelm Friedrich Hegel madaniyatni ijtimoiy ong va ruhiy taraqqiyotning tarixiy namoyoni sifatida ko'rsatgan. U fikricha, madaniyat jamiyatning ontologik mavjudligini va insoniyatning ma'naviy taraqqiyotini ta'minlaydi. Karl Marx esa ma'naviyatni iqtisodiy va siyosiy tizimlar bilan bog'lab, uni ijtimoiy ongning ifodasi sifatida tahlil qilgan. Marxning nazariyasida madaniyat va ma'naviyat jamiyatning ishlab chiqarish munosabatlari va ijtimoiy strukturasi bilan uzviy bog'liqdir.

Sotsiologik yondashuvlar. Sotsiologik tadqiqotlarda madaniyat va ma'naviyat jamiyat integratsiyasini ta'minlovchi normativ va ijtimoiy mexanizm sifatida o'rganiladi. Émile Durkheim ma'naviyatni jamiyatni birlashtiruvchi normativ kuch deb hisoblagan. Unga ko'ra, diniy va axloqiy qadriyatlar ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Max Weber esa diniy va axloqiy qadriyatlar orqali ijtimoiy harakat va iqtisodiy tizimlar rivojiga ta'sir qiluvchi omil sifatida ma'naviyatni tahlil qilgan. Zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar madaniyat va ma'naviyatning globallashuv, madaniy pluralizm va texnologik inqilob sharoitida transformatsiyasini o'rganadi. Peter L. Berger va Thomas Luckmann qadriyatlar va ma'naviyatni ijtimoiy konstruksiya sifatida ko'rsatib, ularning jamiyat tomonidan doimiy qayta ishlab chiqilishini ta'kidlaydilar.

Ijtimoiy psixologik tadqiqotlar madaniyat va ma'naviyatning individual va guruhiy darajada shakllanish mexanizmlarini ochib beradi. Guruhiy ong, ijtimoiy identifikatsiya va stereotiplar shaxsning madaniy va ma'naviy qadriyatlarni qabul qilish va uzatish jarayonini belgilaydi. Talcott Parsons ijtimoiy tizim va shaxs o'rtasidagi o'zaro moslashuv orqali madaniyat va ma'naviyatning funksional rolini tahlil qilgan. Shu bilan birga, madaniyat va ma'naviyat transformatsiyasi jamiyatning normativ uyg'unligi, ijtimoiy barqarorligi va strategik taraqqiyoti uchun asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi.

Globallashuv va raqamli kommunikatsiya ta'siri. Zamonaviy tadqiqotlar shuni

ko‘rsatadiki, global kommunikatsiya vositalari va raqamli platformalar madaniyat va ma’naviyat transformatsiyasini tezlashtiradi. Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi qadriyatlar shakllanadi, eski qadriyatlar yangilanadi yoki qisman yo‘qoladi. Shu bilan birga, milliy va an’anaviy qadriyatlarni saqlash, identitetni mustahkamlash va madaniy pluralizmni uyg‘unlashtirish masalasi dolzarb ahamiyatga ega.

Tadqiqotdagi mavjud bo‘shliqlar. Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki: Ko‘plab tadqiqotlar madaniyat yoki ma’naviyatning individual yoki guruhiy shakllariga urg‘u beradi, lekin ularning jamiyat barqarorligidagi ontologik ahamiyatini tizimli o‘rganmagan. Globallashuv sharoitida madaniyat va ma’naviyat transformatsiyasining integrativ modelini ishlab chiqish zarur. Madaniyat va ma’naviyatning ijtimoiy barqarorlikka ta’sirini kompleks va multidisiplinar yondashuv orqali tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarb.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki: Madaniyat va ma’naviyat jamiyatning ontologik tarkibiy qismlari sifatida uning barqarorligi va ijtimoiy integratsiyasi uchun markaziy ahamiyatga ega. Klassik va zamonaviy falsafiy-sotsiologik tadqiqotlar madaniyat va ma’naviyatni jamiyat ongining shakllanishi, normativ uyg‘unlik va qadriyatlar tizimi orqali tahlil qiladi. Zamonaviy globallashuv va raqamli kommunikatsiya jarayonlari madaniyat va ma’naviyat transformatsiyasini tezlashtiradi, bu esa ongli strategiyalarni talab qiladi. Madaniyat va ma’naviyat uyg‘unligi jamiyat barqarorligi, ijtimoiy integratsiya va konfliktlarni kamaytirishda asosiy omil hisoblanadi.

Muhokama. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniyat va ma’naviyat jamiyat barqarorligining ontologik asosini tashkil etadi va ularning uyg‘unligi jamiyatning ijtimoiy integratsiyasi, normativ uyg‘unligi va taraqqiyotini ta’minlaydi. Madaniyat ijtimoiy kommunikatsiya, estetik qadriyatlar, an’analar va bilim tizimlari orqali jamiyat a’zolarini birlashtiruvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Ma’naviyat esa axloqiy, diniy va ijtimoiy qadriyatlar orqali shaxsiy ongni mustahkamlab, ijtimoiy tartib va uzluksiz integratsiyani ta’minlaydi.

Muhokama davomida aniqlangan asosiy jihatlar quyidagilardan iborat:

Ontologik ahamiyat – madaniyat va ma’naviyat jamiyatning mavjudligini, uning normativ va funksional strukturaviy barqarorligini ta’minlaydi. Madaniyat jamiyatning tarixiy va madaniy tajribasini uzluksiz saqlab qolsa, ma’naviyat qadriyatlar tizimini mustahkamlash orqali ijtimoiy ongni rivojlantiradi.

Transformatsion mexanizm – global kommunikatsiya, raqamli texnologiyalar va madaniy pluralizm jarayonida madaniyat va ma’naviyat o‘zgarishlarga uchraydi. Bu jarayonlar ijtimoiy ziddiyatlarni kamaytirish va yangi qadriyatlar tizimini shakllantirish imkonini yaratadi, biroq ularni ongli boshqarish zarur.

Funksional integratsiya – madaniyat va ma’naviyat jamiyatning individual, guruhiy va institutsional qatlamlarida uyg‘unlikni ta’minlaydi. Individual darajada ular shaxsiy ong va motivatsiyani shakllantiradi, guruhiy darajada ijtimoiy identifikatsiya va normativ uyg‘unlikni mustahkamlaydi, institutsional darajada esa ta’lim, madaniyat va siyosiy tizimlar orqali jamiyat barqarorligini ta’minlaydi.

Ijtimoiy oqibatlar – madaniyat va ma’naviyat transformatsiyasi jamiyatda innovatsion va kreativ salohiyatni rivojlantiradi, ijtimoiy moslashuvni kuchaytiradi,

konfliktlarni kamaytiradi. Biroq, madaniyat va ma’naviyat uyg‘unligi buzilganda ijtimoiy nomutanosiblik, qadriyatlar ziddiyati va ma’naviy inqiroz xavfi yuzaga keladi. Shu bilan birga, tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, madaniyat va ma’naviyatning barqarorligi uchun ularni strategik boshqarish, ongli ravishda integratsiya va yangilash jarayonlarini amalga oshirish zarur. Bu, jamiyat barqarorligini mustahkamlash va ijtimoiy taraqqiyotni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, madaniyat va ma’naviyat jamiyat barqarorligini ta’minlovchi ontologik komponentlar sifatida nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ahamiyatga ega.

Xulosa. Mazkur tezis doirasida madaniyat va ma’naviyatning jamiyat barqarorligidagi ontologik ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, madaniyat va ma’naviyat jamiyatning ontologik tarkibiy qismlari sifatida uning barqarorligi, ijtimoiy integratsiyasi va taraqqiyoti uchun asosiy omil hisoblanadi. Madaniyat ijtimoiy kommunikatsiya, estetik qadriyatlar, an’ana va bilim tizimlari orqali jamiyat a’zolarini birlashtiruvchi mexanizm bo‘lib, jamiyat integratsiyasini mustahkamlaydi. Ma’naviyat esa axloqiy, diniy va ijtimoiy qadriyatlar orqali shaxsiy ongni rivojlantiradi va jamiyatdagi normativ uyg‘unlikni ta’minlaydi. Zamonaviy globallashuv, madaniy pluralizm va raqamli kommunikatsiya sharoitida madaniyat va ma’naviyat transformatsiyasini ongli boshqarish strategiyalari jamiyat barqarorligini mustahkamlash va konfliktlarni kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa, madaniyat va ma’naviyat jamiyat barqarorligini ta’minlovchi ontologik komponentlar sifatida nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham strategik ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Phenomenology of Spirit*. Oxford: Oxford University Press.
2. Émile Durkheim. *The Rules of Sociological Method*. New York: Free Press.
3. Max Weber. *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.
4. Peter L. Berger va Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
5. Karimov I.A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti.
6. Zamonaviy ijtimoiy falsafa va madaniyatshunoslik bo‘yicha ilmiy maqolalar to‘plami. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.